

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ФІЛШЕНКО ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК 821.161. 2.09:82 Гуменна 07(043.5)

**ЕСТЕТИЧНІ ФУНКЦІЇ СИМВОЛІВ
У ТВОРЧОСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль –2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Віват Ганна Іванівна,
Одеська національна академія харчових технологій,
завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мацько Віталій Петрович,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
завідувач кафедри української мови і літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Коломієць Олена Вікторівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
докторант Інституту філології.

Захист відбудеться 23 листопада 2017 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Тернопільському національному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль. 46027.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль. 46027.

Автореферат розісланий 23 жовтня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Бородіца

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою осмислити творчість Докії Гуменної в контексті її символічного мислення. Художній світ письменниці вирізняється авторською самобутністю, ерудицією, тонким відчуттям слова, оригінальними поглядами на світ і буття в ньому. Використання різновидів умовно-образного відображення дійсності (фантастики, домислу, вимислу) поштовхає композиційні пошуки авторки, спонукає до заглиблення у праісторію з її міфами, віруваннями, звичаями, обрядами, ритуалами, знаковими предметами та явищами, а також образною символікою.

Прикметним є й жанрове розмаїття творів Д. Гуменної, яке не завжди вкладається в сучасні класифікаційні рамки. Особливо цікавими є її твори на історичну тематику, де «згармонізовані етнографічні та археологічні дані знаходять своє відображення в живій мові; цьому згусткові та нашаруванні колишніх ідеологій, зашифрованих у мовні символи» (Д. Гуменна). Тематичний та жанровий діапазон творів Д. Гуменної забезпечує нестандартність викладу їхнього змісту, вільне орієнтування в історичному просторі, відображення прадавньої історії через її екстраполяцію на сучасність, а також актуалізація мовних і фольклорних елементів, поєднання наукових фактів із авторським вимислом. Всі ці художні засоби вигідно вирізняють творчість Д. Гуменної в еміграційній прозі ХХ століття, яка, на жаль, прийшла до українського читача лише в 90-х роках минулого століття, а відтак ще не стала предметом наукових зацікавлень сучасних дослідників. Серед діаспорних критиків та літературознавців творчий доробок Д. Гуменної студіювали Ю. Бойко, І. Дибко-Филипчак, В. Жила, Г. Костюк, О. Тарнавський, Ю. Шевельов. В українському літературознавстві творчість письменниці досліджували А. Погрібний, М. Жулинський, В. Мацько, К. Браїлова, О. Коломієць, П. Сорока та ін.

Літературознавці звертають увагу на жанрове й тематичне розмаїття творів Д. Гуменної, інтертекстуальний дискурс у її прозі і мемуаристиці, особливості змалювання праісторії, але жоден із дослідників системно не розглядав образну символіку її прози, яка репрезентує художньо-естетичні та світоглядні концепти авторської моделі світобачення. Остання є одним із важливих складників художнього мислення письменниці.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертація виконувалась на кафедрі українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій. Тему роботи затверджено на засіданні вченої ради Одеської національної академії харчових технологій (протокол № 10 від 7 квітня 2015 р.) та скориговано на бюро наукової ради «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т. Шевченка НАН України (протокол № 2 від 15 грудня 2016 р.).

Мета роботи – здійснити системно-функціональний аналіз символічних образів у творчості Докії Гуменної, розкрити їхнє семантичне наповнення, окреслити взаємозв'язок традиційної й авторської символіки.

Досягнення означеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- простежити етапи формування поняття «символ» у літературі та мистецтві;
- з'ясувати стан вивчення та особливості підходів у дослідженні символічного образу в літературознавстві;
- дослідити специфіку символічної системи письменниці;
- виявити філософсько-естетичні джерела символів у прозі Докії Гуменної;
- визначити основні художньо-естетичні та світоглядні концепти авторської моделі світобачення на підставі символічних образів;
- схарактеризувати функціонування символічних опозицій «хаос-космос», «добро-зло» як основного способу зображення історичного буття України;
- проаналізувати множинність творення слів-символів на підставі кореневої спорідненості та звукової співзвучності у прозових текстах авторки.

Об'єктом дослідження є казки-есе «Благослови, Мати!» і «Родинний альбом», повісті «Велике Цабе», «Небесний змій», романи «Минуле пливе в прийдешне», «Скарга майбутньому», «Діти Чумацького Шляху», «Хрещатий Яр», мемуари «Дар Евдотеї», збірка нарисів «Прогулянка алеями мільйоноліть», збірки новел і оповідань «Внуки столітнього запорожця», «Серед Хмаросягів», збірки репортажів та нарисів «Вічні вогні Алберти», «Багато неба» Д. Гуменної.

Предметом дослідження є естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної як найважливіших елементів її концептуального мислення в річищі тематичних, жанрово-стильових, філософсько-естетичних особливостей прози авторки.

Теоретико-методологічну основу дисертації складають праці науковців у галузі теорії, історії української літератури, літературної критики, рецептивної естетики, філософії, аналітичної психології, культурології, зокрема літературознавчі студії Г. Віват, Г. Костюка, В. Мацька, П. Сороки, О. Коломієць, Т. Ткаченко, Ю. Шевельова; філософські праці Г. В. Ф. Гегеля, І. Канта, З. Фрейда, К. Г. Юнга. У роботі використано дослідження з міфології та міфологічної символіки Л. Бенуаса, А. Белого, Т. Бовсунівської, О. Веселовського, В. Войтовича, М. Костомарова, С. Кримського, З. Лібмана, О. Лосєва, М. Серова, І. Франка та ін.

У процесі аналізу авторської символіки використано історико-генетичний, контекстуальний та зіставний методи інтерпретації символів. Теоретичний аспект дослідження реалізувався за допомогою історико-літературного та літературно-критичного методів. Теми і мотиви творчості Д. Гуменної окреслені за допомогою біографічного методу. Елементи герменевтичного підходу використано при визначенні інтерферентних смислів художньої міфологізації.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському літературознавстві:

- системно осмислено естетичні функції символів у прозі Докії Гуменної в контексті її художнього мислення;

- зіставлено символічні образи із соціокультурними типами та літературними топосами, що домінують у межах ціннісної парадигми в художній практиці прозаїка;

- обґрунтовано традиційну дискурсивну практику авторки крізь призму поетики символів;

- окреслено ідейно-естетичний комплекс символічного простору у прозових текстах Д. Гуменної;

- проаналізовано характер і спосіб авторської трансформації міфологічних мотивів, сюжетів та образів, визначено типологію символічних рядів, окреслено семантичне поле окремих символів у творах письменниці.

На підставі поглибленого аналізу різножанрової прози (казка-есе, повість, роман, мемуари, новели й оповідання, репортажі та нариси) у дисертації обґрунтовано внесок Докії Гуменної у розвиток української літератури ХХ століття.

Теоретичне значення роботи полягає у системному дослідженні поняття символу у світовій та українській літературах, в осмисленні функціонування символічного образу у творчості Д. Гуменної, у спробі визначити типологію образів-символів, що характеризують художнє світосприйняття письменниці.

Практичне значення дисертації. Результати, висновки та узагальнення дисертаційної роботи можуть використовуватися при вивченні історії України, української літератури ХХ століття, фольклористики, етнографії, мистецтвознавства, при написанні підручників з теорії й історії літератури, а також у процесі читання лекцій у вищих навчальних закладах, коледжах, гімназіях та загальноосвітніх школах із поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін. Отримані результати є перспективними для наукових студій із проблем реконструкції тяглості та аналізу традицій символістського дискурсу в українській літературі.

Особистий внесок здобувача полягає в систематизації широкого фактичного матеріалу в контексті української літератури ХХ століття. Усі теоретичні і практичні результати отримані дисертантом самостійно. Публікації з теми дисертації надруковані без співавторства.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та рекомендовано до захисту на засіданні кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій (протокол № 12 від 12.06.2017 р.). Окремі аспекти роботи оприлюднювались у формі доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: XXV Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (Київ, 20-23 червня 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (Львів, 16 березня 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Теоретична і

дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 6–7 жовтня 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (Братислава, 15-18 березня 2016 р.); всеукраїнській науковій конференції «Література й історія» (Запоріжжя, 7-8 жовтня 2016 р.);

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 11 наукових статтях, з них – 7 у фахових виданнях України, 2 – за кордоном, а також 2 – апробаційного характеру (усі статті одноосібні).

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (220 найменувань). Основний текст викладено на 174 сторінках, загальний обсяг дисертації – 201 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, представлено теоретико-методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, подано дані про апробацію результатів та структуру дисертації.

У **першому розділі «Теоретичний дискурс дослідження концепцій символу»** проаналізовано основні парадигми символу у світовій літературі, простежено літературно-критичну рецепцію творчості Докії Гуменної.

У **підрозділі 1.1. «Основні концепції символу у світовій літературі»** визначено теоретичне підґрунтя наукового пошуку. Розглянуто концепції походження і значення поняття символу в літературознавстві. З'ясовано, що поняття «символ» має багато значень і використовується в різноманітних сферах життєдіяльності людини: в науці і техніці, релігії й філософії, міфології та мистецтві. Крім того, у мистецтві та літературі трактування символу неоднозначне. У різні часи проблема дефініцій символу привертала увагу багатьох дослідників: С. Аверинцева, В. Андреєвої, В. Кулієва, А. Белого, Л. Бенуаса, Ф. Брокгауза, І. Ефрона, О. Веселовського, Г. В. Ф. Гегеля, І. Канта, С. Кримського, З. Лібмана, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Л. Тимофєєва, С. Тураєва, З. Фрейда, Ф. Шеллінга, К. Г. Юнга, К. Ясперса та ін. Дослідники пояснюють символи «із різних позицій, за різними методологічними засадами, знаходячи водночас у явищі символізації все нові вияви й властивості» (В. Кононенко).

З огляду на те, що трактування поняття символу в літературі та мистецтві часто різняться, у нашій роботі при дослідженні художніх символів за основу взято теорію О. Лосєва, оскільки її автор найбільш чітко осмислив означену проблему, хоча враховуємо й дефініції інших дослідників символу.

Підрозділ 1.2. «Літературно-критична рецепція творчості Докії Гуменної» містить оглядовий аналіз літератури, у якій студіюється художній спадок письменниці. З'ясовано, що донедавна він був невідомий широкому колу читачів та дослідників. У наукових працях і виданнях її ім'я згадувалося контекстуально, принагідно: в «Історії української літератури» (1967) Д. Гуменну названо «куркульським агентом у суспільстві соціалізму». У

третомну хрестоматію української літератури і критики ХХ століття «Українське слово» (1993) включено чотири оповідання Д. Гуменної зі вступною статтею А. Погрібного. А в п'ятитомній «Українській літературній енциклопедії» (1998) відсутнє ім'я письменниці. У 20-х роках минулого століття вперше творчість авторки досліджувалася в літературно-критичних статтях після публікації її нарисів «Листи із Степової України» та «Ех, Кубань, ти, Кубань хлібородная». Спершу «Листи із Степової України» викликали загальне захоплення громадськості й літераторів. Однак пізніше А. Хвиля у статті «Нотатки про літературу» звернув увагу на «хибні й небезпечні міркування молодого письменниці про загибель індивідуального господарства». На думку тогочасних критиків, Д. Гуменна не виправдала довіри радянської влади.

Із 1943 року починається найбільш продуктивний етап у творчості Д. Гуменної – еміграційний. Одним із перших дослідників її творчого доробку був Г. Костюк. Літературно-оглядові статті І. Дибко-Филипчак, В. Жили, В. Мельника, О. Несіної, Б. Романенчука, Л. Рудницького, В. Сварога, Ю. Шевельова розширюють критичний дискурс творчості письменниці. Цінною у цьому аспекті є рецензія археолога П. Курінного на повість «Велике Цабе», опублікована в кінці твору. На початку 90-х років минулого століття про Д. Гуменну заговорили на сторінках української преси. Вийшли друком статті М. Жулинського, М. Мушинки, В. Пепи, Ф. Погребенника, А. Погрібного та ін. Окреме місце серед досліджень творчості Д. Гуменної належить монографії «Докія Гуменна. Літературний портрет» П. Сороки, яка з'явилася в Тернополі 2003 року. Останнім часом захищено дисертації О. Коломієць, Т. Николук, В. Родигіною, Т. Швець, які аналізували різні аспекти прозового спадку Д. Гуменної.

У другому розділі **«Науково-художнє осмислення світу в контексті історичних реалій у творчості Докії Гуменної»** схарактеризовано передумови науково-художнього осмислення минулого в рецепції Д. Гуменної, з'ясовано значення образу жінки-універсуму як символу миру, добробуту і процвітання, досліджено художні засоби увиразнення концептуально-засадничих символів.

У підрозділі **2.1. «Передумови появи феномену науково-художнього осмислення минулого в рецепції Докії Гуменної»** розглянуто багатоаспектну творчість Д. Гуменної, яка синтетично осягає буття українського народу в його історичному, соціокультурному, фольклорному та загальнобуттєвому вимірах. Основою такого синтезу є особливий міфологічно-архетипний спосіб мислення письменниці, а також сфера її наукових зацікавлень.

Упродовж ХІХ століття українська література, втім, як і інші європейські культури, переживала період безпрецедентного відродження інтересу до джерел національної духовності. Процес націєтворення, що розпочався в Європі під час доби національно-визвольних рухів кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст., зумовлював як науковий, так і художній інтерес до констант національної свідомості та буття. Відкриття В. Хвойкою

феномену трипільської культури дало змогу говорити про кількатисячолітню історію національної культури, спираючись на потужну доказову матеріальну базу. Д. Гуменна у своєму художньому світогляді змогла синтезувати зацікавлення інтелектуальної еліти ХІХ ст. національною ідеєю та загальною культурою українців із впливом щойно відкритих явищ стародавньої культури.

У художньому феномені Д. Гуменної, що мав прадавню культурну основу, можна виокремити, по-перше, фольклорно-міфологічну складову. У її авторській концепції «українсько-трипільський чинник» зумовлюється не лише своєю стародавністю, а перш за все, унікальністю як явища загалом, так усіх його частин зокрема. Велике бажання написати «повість із життя на Україні» часів Трипілья перейшло у сталий інтерес до відтворення трипільської культури як об'єкта художньої літератури сьогодення.

Підрозділ 2.2. «Жінка-універсум як символ миру, добробуту і процвітання» присвячено аналізу казки-есе «Благослови, Мати!» Д. Гуменної, яка на підставі документальних археологічних свідчень, поєднаних з даними фольклору, довела винятково впливове становище Жінки-Матері, Берегині роду в добу палеоліту. Застосовуючи синтетичний підхід до вивчення культурних доміант, Д. Гуменна акцентує увагу на феномені Жінки як культурного генокоду людства. Заголовок твору «Благослови, Мати!» веде до прозорих асоціацій із сакральним началом, яке уособлює в собі жінка. Таке візійне передбачення продиктоване глибинним знанням світової історії цивілізацій, археології, міфології, філософії та етнографії. Важливим образно-концептуальним моментом твору є культ патріархату, трактування якого в концепції Д. Гуменної має полівимірний характер.

Письменниця панорамно окреслює картину знецінення матріархату в добу мадлену. Пояснюючи «страхом і підлеглістю» настання езотеричного бунту чоловіків проти жінок, авторка оригінальної концепції констатує факт, що самі чоловіки невдовзі для закріплення своєї первісної перемоги вдалися до тих же езотерично-міфологічних заходів, що й жінки доби неоліту та палеоліту. Чоловік – чародій, знахар, мольфар стає органічним езотеричним проводирем магічної патріархальної культури. Проте Д. Гуменна звертає увагу на одну з архетипних особливостей образу Матері: Мати володіє основним даром – правом благословляти. Архетип Матері, таким чином, втративши своє доміантне місце, залишився первинним у сакральному просторі міфології та прадавньої символіки. Матріархат в історіософській концепції Д. Гуменної, не поступився місцем патріархату, а лише видозмінив форму своєї присутності в семіопросторі буття людства доби міфотворення.

У **підрозділі 2.3. «Слова та звуки як концептуально-засадничі символи»** досліджено роль слова як потужного джерела енергетичного коду етносу, чіткого маркера розвитку людської свідомості, комунікативного надбання людства, виразника його когнітивних стратегій, а відтак інструмента для осмислення реалій світу, шляхи розвитку якого можна простежити й через етимологію слова в контексті життєвих перипетій доби.

Мовознавчий аналіз у літературознавчій роботі є доречним, оскільки сучасне літературознавство задля повного осягнення сюжету чи образу, змодельованого автором, та різнобічного його студіювання послуговується різними дослідницькими методологіями. Зокрема, літературознавство, за необхідності, використовує методи лінгвістичного та фольклорно-етнографічного аналізів, які дають змогу висвітлити ті суспільно-історичні та культурні процеси далекої минувшини, про які не маємо писемних пам'яток.

У художньому світі Д. Гуменної є чимало прикладів-доведень на користь єдиного кореня індоєвропейського мовного дерева. Серед них – антропоніми, топоніми, гідроніми тощо, є й просто слова на означення предметів чи явищ, що походять від стародавнього мовного первня. Прикметним у цьому аспекті є слово «цар», первинне значення якого письменниця трактує як «жертва». Причому саме цей приклад Д. Гуменна використовує в різних творах: у казці-есе «Благослови, Мати!», у мікронovelі «Кутя» (збірка новел «Прогулянка алеями мільйоноліть»), у повісті «Небесний змій». Багато й інших слів виявляються «родичами» у розмислах Д. Гуменної, що вона й доводить на сторінках названих творів. Причому її роздуми не є безпідставними, оскільки письменниця спирається на наукові розвідки, знання мов, фольклору та міфології, про що й повідомляє читачеві.

Третій розділ «Ідейно-естетичний простір символу у творчості Докії Гуменної» присвячений дослідженню символів у контексті художнього мислення письменниці. Розглянуто естетичні функції символів, джерела їхнього запозичення й інтерпретації, як в окремих творах, так і в символічно-світоглядній концепції письменниці загалом.

У **підрозділі 3.1. «Космогонічні символи»** визначено функції символів Неба й Землі, Сонця та інших зірок (сузір'їв), зокрема галактичного утворення Чумацький Шлях.

У творчості Д. Гуменної деякі архетипні символи розглянуто в контексті світової міфології як універсалії. Моделюючи образ Сонця як живої істоти авторка актуалізує анімістичні світоглядні переконання давніх українців, що глибоко проникли у мовні звороти, сталі вислови, якими послуговуються й сучасники: сонце сходить, сонце заходить за обрій, сонце сідає тощо. Землю у творах Д. Гуменної зображено універсальним архетипним символом родючості й невичерпної сили («Благослови, Мати!»). Небо й Землю людство здавна розглядало в нерозривній єдності. Українці, спираючись на власний прадавній землеробський досвід, нарекли сузір'я хліборобсько-господарськими асоціонімами, наприклад, Велика Ведмедиця у народній космонімії зафіксована як «Ківш» або «Великий Віз», Мала Ведмедиця – «Малий Віз» або «Пасіка», Кассіопея – «Борона», Оріон – «Золотий Плуг», «Чепіги» або «Косарі» тощо. І все ж центральним космонімом є Чумацький Шлях, за яким українці звіяли своє життя, мислячи його вічним життєвим дороговказом.

Підрозділ 3.2. «Символи місцевості та символіка топонімів» містить аналіз образів-символів печери, лабіринту, катакомб, меандру, пірамід,

могили, гори, дороги, прізви, а також символів окремих топонімів, що стали знаковими у житті українського народу.

Розмірковуючи про роль печери у формуванні прадавнього світомислення, Д. Гуменна зауважує, що багато індійських храмів влаштовано в печерах. Та й перші християни молилися в катакомбах. Ідея лабірину тісно пов'язана з печерою, що засвідчено у міфах. Письменниця визначає лабіринт як своєрідний шлях до універсуму, як вирій, лоно Всесвіту, тобто те місце, де знаходиться початок початків, ще ненароджений час часів. Використання архетипного символу дороги також є одним із найбільш продуктивних образів у творчості письменниці, який у її доробку набуває філософського звучання. Життєвий шлях персонажів у творах Д. Гуменної в основному і є тією важкою дорогою до вирію, тобто в її символічному змалюванні і є самим життям. Персонажі у творах авторки здебільшого пізнають світ, мандруючи у просторі і в часі, що дає змогу письменниці описати різноманітні картини навколишнього світу і буття людей різних часових проміжків. Ці символічні образи рельєфно проступають у багатьох творах письменниці: «Прогулянка алеями мільйоноліть», «Діти Чумацького Шляху», «Скарга майбутньому», «Минуле пливе в прийдешне», «Хрещатий Яр» та ін.

Знаковими у творчості Д. Гуменної є конкретні символи місцевості, топоніми. Ідейно виважені, заряджені глибинним підтекстом, вони мають символічне підґрунтя, неоціненне для пізнання історії й культури України.

У підрозділі **3.3. «Символіка геометричних фігур»** розглянуто символіку геометричних фігур у прозових текстах Д. Гуменної. Описуючи терени майбутньої України в добу палеоліту, письменниця, услід за світовою міфологією, трактує коло як символ нескінченності буття. У деяких давніх народів коло вважалось символом влади. Передавання-прийняття такого символу влади, наприклад, зафіксовано на гетитських настінних барельєфах, наголошує Д. Гуменна у казці-есе «Благослови, Мати!». Значення кола розкривається й в описі письменницею прадавніх круглих поселень на відміну від квадратних, що прийшли їм на зміну разом із війнами та агресією («Благослови, Мати!»). Таким чином, квадратні форми поселень викликають в авторки негативні асоціації. Неприязне ставлення до квадратних та прямокутних форм («прямокутників») простежується й у книзі «Багато неба», де Д. Гуменна висловлює свої враження від життєвого устрою, краєвидів, архітектурних споруд Вашингтона. Їй імпонують круглі форми та променевість пейзажів і архітектурних рішень, на відміну від «вимуштрованої» одноманітності «прямокутників», а відтак вона із захопленням описує краєвиди Детройта. Трикутник у світовій міфології – це символ творчості, триєдиної суті світу, нерозривної тріади «Людина – Земля – Небо». Д. Гуменна наголошує на наявності трикутника у сконденсованій ідейній символіці прадавнього часу епохи матриархату і трактує його як позитивний «жіночий» символ («Благослови, Мати!»).

У підрозділі **3.4. «Символічна метрологія в романі-тетралогії «Діти Чумацького Шляху»** розкрито символіку прози Докії Гуменної в духовному

аспекті.

Про різновимірність буття у світі написано чимало праць у галузі фундаментальних наук. У світі існує кілька систем одиниць виміру, зокрема міжнародна система одиниць (СІ), що оприявнює стандарти, однак до сьогодні відсутня шкала виміру добра і зла, любові й ненависті, духовної величі й бездуховності тощо. Прозаїк здійснює спробу осмислити низку особистісних категорій, як-от талановитість, геніальність, емоційність. Так, у сюжетній канві роману «Діти Чумацького Шляху» вона моделює різні буттєві площини: просторові, часові, речовинні, матеріальні тощо. Наприклад, за рівнем заможності авторка визначає суспільний статус особистості. Проте насамперед письменниця окреслює шкалу вимірів духовності. Порівнюючи характери двох дочок Яриней Сарголи, вона демонструє міри їхньої доброти і злості. Через взаємини Дарини й Петра показано силу людських почуттів, визначено глибину й щирість кохання своєї героїні. Натомість почуття чоловіка, який запалив його, описані надто приземленими, поміркованими, які з часом повністю нівелюються. Д. Гуменна так майстерно описує музичний талант Меркурія Сарголи, що читач розуміє усю велич і відчуває гіркоту втрати ним цього Божого дару через невдалий час та середовище, в якому він народився і виріс. Таким чином, авторці у романі «Діти Чумацького Шляху» вдалося максимально точно визначити ціннісно-сміслові параметри буттєвої автентичності людини в контексті особливої сфери самоздійснення особистості.

У підрозділі **3.5. «Кольори в символічному світосприйнятті письменниці»** проаналізовано кольоративи як невід'ємну складову символічного дискурсу прози Д. Гуменної. У її творах кольори часом виконують денотативну функцію. Письменниця дає оцінку предметам, подіям, вчинкам людей, описавши їх влучними, точними словами, в тому числі й кольоративами, які мають не лише конотативний заряд, а подекуди набувають символічних ознак. Так, життя пересічних громадян у СРСР вона змальовує сірою барвою, яка в її світовідчуваннях є виразником брудної злиденності, безпросвітної одноманітності, фальшу й бездумності.

У християнській культурі білий є кольором урочистості, непорочності, чистоти і світла. В останні миті життя одного з персонажів роману «Діти Чумацького Шляху» природа ніби організовує урочисті проводи чоловіка в інший світ, устеляючи йому дорогу білою скатертиною зі снігу. Як символ життя й відродження природи використано зелений колір у книзі «Прогулянка алеями мільйоноліть» під час опису Зелених свят – давнього дохристиянського культу зела. Образ золота як найвищого виміру краси сформувався в українців на основі культурного стереотипу предків, впевнена Д. Гуменна, посилаючись на фольклор. Відтак у її творах часте використання золотої (жовтої) барви у символічному значенні має концептуальний характер.

Символічність кольорової палітри Д. Гуменної стає визначальною рисою її прозо писма, оскільки остання здебільшого не є декоративною, а радше декларативною, заґрунтованою у міфи, легенди, археологічні наукові

матеріали.

Підрозділ 3.6. «Символічні опозиції «хаос-космос», «добро-зло» як основний спосіб зображення трагедії історичного буття України» присвячений розгляду бінарного протистояння хаосу і космосу, добра і зла в авторській історіософській концепції. Так, у романі «Хрещатий Яр» хаос втілює розруху, спричинену війною, космос – спогади про довоєнні тишу і спокій на тлі мирного неба.

Знаковою у творчості Д. Гуменної є тема голодомору, що загострюється в контексті символічної опозиції «добро-зло» в романі «Діти Чумацького Шляху». Тут протиборство добра й зла розглядається не лише на рівні соціальному, але й інтелектуальному. Цілеспрямовано винищуючи хліборобську націю українців, деструктивна влада обріджує найпрацьовитішу, найпродуктивнішу частину нації, покладаючи на неї відповідальність за вчинені злочини. На інтелектуальному рівні відбувається боротьба добра зі злом у середовищі інтелігенції. Прикметними у цьому сенсі є монологи-розмірковування Тараса Сарголи у романі «Діти Чумацького Шляху» про стосунки з владою, яка вимагала від нього відречення від «куркульської» сім'ї, та родини, яка його виростила і вивела в люди. У романі «Скарга майбутньому» боротьба космосу з хаосом також відбувається не в природі і навіть не стільки в суспільному житті, скільки в душі й голові людини. Д. Гуменна наголошує на деструктивній суті тоталітаризму, його негативному впливі на духовний світ особистості. Рефлексії персонажів над проблемами власної етнокультурної і національної належності свідчать про пошуки авторкою універсальних загальнолюдських істин в архетипно-символічному вимірі.

У підрозділі 3.7. «Специфіка символізації оніропростору» осмислено оніричні фрагменти у творах Д. Гуменної, з'ясовано, що через оніричний простір письменниця розгортає проблему самоідентифікації особистості, оскільки в реальному житті її персонажів, як і в її власному житті, сконструювати особисту самототожність, зреалізувати свої прагнення, висловити думку було неможливо через диктаторські заборони та моралізаторські перешкоди, що існували в тодішньому тоталітарному суспільстві. Найбільш яскраві оніричні образи спостерігаємо в романі «Скарга майбутньому», за допомогою яких розкривається внутрішній стан особистості, змальовуються приховані від зовнішнього світу почуття, бажання, уявлення і мрії про життя, якого прагнуть герої, але в силу об'єктивних чи суб'єктивних обставин не можуть їх здійснити. Іноді персонажі Д. Гуменної бачать себе у сновидіннях не лише в різних часопросторових вимірах, але й у різних ролях. Так, у своїх снах Мар'яна проживає інші життя в інших країнах у різні часові періоди. Подібний прийом змалювання сивої давнини, куди якимось дивним чином через часопросторові зсуви потрапляють герої – сучасники письменниці, вона задіює у повісті «Велике Цабе». Інший спосіб відтворити історичне минуле авторка обрала у книзі «Небесний змії». Ввівши у сюжет твору космічних пришельців, Д. Гуменна таким чином знаходить можливість простежити

розвиток цивілізації протягом п'яти століть: віртуальна мандрівка молодого хлопця Яра через століття відтворює процеси становлення та розвитку світогляду українців прадавнього часу.

У підрозділі 3.8. «Символіка антропонімів у прозі Докії Гуменної» простежено шляхи авторської інтерпретації імен персонажів її творів. Визначено, що Д. Гуменна поважно ставилася як до власного імені, так відповідально і до імен, якими наділяла своїх героїв. Так, у називанні персонажів роману-тетралогії «Діти Чумацького Шляху» письменниця, з одного боку, дотримується християнської традиції, коли імена дітям давав священник, узгоджуючи їх зі святцями, з іншого – їхні світобачення і характери чітко визначаються іменами відповідно до задуму авторки. Так, Дарина – «подарована», «володарка блага». Саме такою є героїня роману – добра, шляхетна, розумна, чутлива, працьовита, але «подарована» за дружину нелюбові через примхливу гру долі. Ця жінка кохала поважного, стриманого, поміркованого, проте твердого у своїх учинках та переконаннях Петра, ім'я якого давньогрецького походження й означає «камінь», «скеля». Символічними є імена обох дочок Яриней Сарголи – Мокрини та Христини. Оскільки день святої Макрини вважався провісником осені, то народна форма Мокрина, найімовірніше, виникла під впливом прикметника «мокрый». Саме такий, «осінній», характер був у Мокрини. Працьовита і щедра, але холодна і войовничо-завзята у словах і вчинках, вона була повною протилежністю своєї сестри Христі – доброї, м'якої, ласкавої і щиросердної, бо й ім'я її характеризує обраність його власниці (Христина – з грецької означає «християнка» або «присвячена Христу»). Відповідне до характеру й способу обраного життєвого шляху мав ім'я й син Яриней Меркурій. Йому не подобалося працювати на землі, а талант до музики він занехаяв через нерозуміння оточення і насамперед сім'ї. Тому й став шинкарем-торговцем (Меркурій – ім'я давньоримського бога торгівлі). Хрисанф – сільський лікар, шляхетний освічений молодий чоловік, який любив народний спів, керував хором, цінував народні таланти і намагався їх розвивати. Стиль його мислення, характер і поведінка повністю відповідають імені Хрисанф (з давньогрецької – «золотоцвітний»). На долю Тараса – представника молодшого покоління роду Саргол – випадають випробування, суголосні з його іменем: Тарас із давньогрецької мови перекладається як «неспокій», «бунтар». Ще одним бунтівником, ім'я якого з давньоєврейської означає «вогняний», «палючий», «полум'яний», був учитель Серафим Кармаліта. Цей чоловік із романтичною чистою душею і гордим та правдивим серцем не зміг стерпіти посягань на свою свободу і нажити важкою працею власність, а відтак, доведений до відчаю більшовицькою владою, вирішує боротися зі своїми кривдниками «палючим» способом, що й підтверджує відповідність характеру його імені. Символічний підтекст мають усі імена персонажів повісті «Велике Цабе».

Таким чином, за кожним іменем свого персонажа Д. Гуменна бачила душу людини зі своїм всесвітом, що узгоджувався або не узгоджувався з навколишнім світом і тоді вступав у конфлікт із деякими людськими

поняттями про світоутрій.

У підрозділі 3.9. «Символічність назв творів Докії Гуменної» увагу зацентовано на символіці назв прозових текстів письменниці.

Символ Золотого плуга, зустрічається в декількох творах Д. Гуменної («Благослови, Мати!», «Минуле пливе в прийдешнє») і «виринає» в назві роману «Золотий плуг». У цих творах символ Золотого плуга втілює найкращі, найшляхетніші, найгуманніші риси народу, якому той плуг дістався від Неба і є гарантом його незнищенності. Назви романів «Хрещатий Яр» та «Діти Чумацького Шляху» детермінують тематику творів – опис життя і побут українців. Символічними є назви романів тетралогії «Діти Чумацького Шляху»: «У запашних полях», «Брами майбутнього», «Розіп'яте село», «Ніч», що чітко ілюструють їх сюжети. Назва повісті «Велике Цабе» також символічна: Великим Цабе Д. Гуменна називає володаря Таврії, пояснюючи його етимологію. Символічність назви казки-есе «Благослови, Мати!» полягає в тому, що вказує на центральне місце жінки в суспільстві доби палеоліту, яке вплинуло на формування духовної спадщини українського народу. Інтригує назва казки-есе «Родинний альбом». Твір побудовано так, що картини буття розкриваються перед читачем, як сторінки старовинного альбому, вихоплюючи найважливіші, найзначущі картини буття українського народу.

Глибина символічних назв творів Д. Гуменної свідчить про енциклопедичні знання письменниці, шире зацікавлення історією, міфологією, фольклористикою, а також про неординарність мислення, високий злет її фантазії, які визначили невичерпну свободу творчості авторки.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження естетичних функцій символів у творчості Докії Гуменної.

З'ясовано стан вивчення та особливості підходів у трактуванні символічного образу в літературознавстві. Для цього нами проаналізовані погляди С. Аверінцева, В. Андреєвої, В. Кулієва, Л. Бенуаса, А. Белого, О. Веселовського, Г. Гегеля, І. Канта, С. Кримського, З. Лібмана, О. Лосєва, Ю. Лотмана, З. Фрейда, Ф. Шеллінга, К. Г. Юнга, К. Ясперса та ін. З усіх зазначених авторів найпереконливішим у своїх визначеннях поняття символу, на нашу думку, є О. Лосєв, а відтак його теорія стала методологічною основою дослідження.

Символічна картина світу у прозовому доробку Д. Гуменної характеризується такими особливостями: зміщений часопростір, бінарні опозиції «хаос-космос», «добро-зло», символічність оніропростору, що давало можливість авторці відтворювати різні стани душі її персонажів, архетип Самості як домінуючий та ін. Участь письменниці в археологічних експедиціях, знання мов, студіювання фольклору, міфології, епосу багатьох народів уможлилювали різнобічне використання Д. Гуменною їх надбань у своїй художній практиці.

Визначені філософсько-естетичні джерела символів у прозі Д. Гуменної, зокрема з'ясовано, що її творчість пройнята важливими

світоглядними, філософськими, морально-етичними проблемами, які сприяли національному вихованню читачів, відтворенню їхньої історичної пам'яті. Тому провідним образом у прозовому доробку Д. Гуменної є образ Матері, що уособлює Жінку-універсум, символізує рідну українську землю. Авторка осмислює його функціональність у казці-есе «Благослови, Мати!». Позначення слова «казка» курсивом може свідчити про те, що це жанрове визначення у контексті твору є до певної міри умовним, символічним, адже йдеться про давньоминулі часи, а отже, про певний відсоток вигадки, художньо-образного відтворення тих подій, які відбувалися у прадавньому суспільному і культурному бутті. Тому «казковість» тут слід вважати лише формою.

Українська мова для письменниці є універсальним осердям збереження мовно-ментальних архетипів, як, наприклад, у казці-есе «Благослови, Мати!», «Епізоді з життя Європи Критської», збірці новел «Прогулянка алеями мільйоноліть», повісті «Небесний змії», де мова мислиться джерелом збереження і розвитку мовно-ментальних типів мислення. Оскільки одним із наріжних концептів казки-есе «Благослови, Мати!» є ідея про сакральний феномен Жінки, то вона не могла не проявитися у мовному індоєвропейському просторі. Відтак мовознавчий аналіз слугує виявленню загальної концепції твору. Філософські максими авторки вказують на систему споріднених категорій, котрі найбільш адекватно втілюються в лексико-семантичній стихії. Для неї очевидно, що культурна єдність народів індоєвропейської спільноти виявляється у мові, у близьких лексико-семантичних одиницях, що свідчать про ключові аспекти формування міфологічно-архетипного первня. Фонологічно-графічний аспект у цьому випадку є одночасно й ілюстрацією такого бачення, і його виявленням на іншому, вербальному, рівні художньо-сміслової реалізації. Різновтіленість імені сакрального начала – божества мислиться Д. Гуменною як об'єднувальна ознака, адже саме завдяки типологічній схожості можна констатувати наявність ідейно-сміслової чи функціональної основи, яка, розподібноуючись у різних мовно-словесних втіленнях, все ж таки є іманентно універсальною.

Символічне осмислення буття у творах Д. Гуменної зреалізовано і в космогонічних символах. Сонце, зорі, полярне сяйво – ці об'єкти знаходяться у центрі уваги письменниці. Наприклад, Чумацький Шлях у романі «Діти Чумацького Шляху» трактується як духовно-культурний оберіг генетичної пам'яті українців, уособлення сакрального зв'язку з родом, який осяює шлях у майбутнє. Подібного символічного значення набуває північне полярне сяйво для тих українців, які змушені були емігрувати у Канаду та Америку, але зберегли національну ідентичність, залишившись на чужині українцями.

Символічні образи печери, лабіринту, катакомб, пірамід, меандру, які розкодовуються через міфологію, свідчать про обізнаність письменниці не лише зі світовими міфологічними системами, але й глибоке знання етапів розвитку людської цивілізації від прадавніх часів до сьогодення. Так, архетипний образ печери дозволяє авторці розкрити міфологічно-символічну

площину казки-есе «Благослови, Мати!». Символіка печери (лабіринту, меандру, пірамід, катакомб) тісно пов'язана з вирієм, лоном Всесвіту, прадавнім міфологічним символом, де знаходиться початок початків, де перетинаються всі часові і просторові вектори, час, міжчасся і позачасся в одній точці. Тісно з ними пов'язаний і образ-символ дороги, оскільки дістатися до омріяного вирію можна лише пройшовши складний і небезпечний шлях, про це мовиться в усіх віруваннях та релігіях світу.

Символічно-ідейні образи Хрещатого Яру, Савур-могили та Свара-гори (Кам'яної Могили) містять ключ до розуміння праісторії України. Ці топоси-символи є яскравими прикладами високого культурного рівня розвитку соціуму, який вважають праукраїнським етносом. Під впливом наукової роботи «Кам'яна Могила» (1961) М. Рудницького Д. Гуменна написала роман «Хрещатий Яр», у якому яскраво продемонструвала унікальність історичної пам'ятки Кам'яної Могили з її давніми малюнками та написами (петрогліфами) на стінах. Цю історичну пам'ятку авторка назвала Свара-горою, домислюючи щорічне свято Сварага, що нібито проводилося біля тієї Свара-гори, об'єднуючи різні племена тогочасної Європи. Савур-могилу письменниця наділяє символічно-міфологічним ореолом, використавши і поєднавши народні легенди про цей рельєфний об'єкт. Знаковою у романі «Хрещатий Яр» є згадка про такі топоніми, як Варшава, Москва і Київ – столиці трьох держав-сусідів, що мали визначальний вплив на Україну й українців, доля яких розкидала по цих державах, але вони не втратили національної гідності й не стали перевертнями.

Дослідження кольорової символіки у творах Д. Гуменної свідчить про її вміння за допомогою кольоративів майстерно відтворити внутрішній світ особистості. Безпросвітність та фальшиві реалії радянської дійсності вона змальовує сірим кольором. Урочисті проводи людини в інший світ передано білою барвою у стилі християнської символіки. Природу в її весняному відродженні авторка малює зеленим. Жовтий (золотий) колір у її творах виступає символом сонця, життєдайної енергії, добробуту. Всі барви в художньому світі письменниці посилюють емоційне сприйняття змодельованої картини світу і людини у ньому.

Екзистенційні виміри прозопису Д. Гуменної увиразнюються за допомогою символічних опозицій «хаос-космос», «добро-зло». Суспільні катаклізми, спричинені деструктивними силами, розкриваються через символічний топос прірви (провалля, яруги), з якою, наприклад, асоціюється військова окупація Києва. Категорії «добро» і «зло», «хаос» і «космос» виразно моралізуються, наповнюються ідеологічною пропагандою, вибудованою на класовій ворожнечі. Символічність цих опозицій реалізується на інтелектуальному і духовному рівнях, коли молодь роздумує над тогочасними буттєвими проблемами про вибір життєвих пріоритетів: родина чи влада, яка розмежовує суспільство за класовою належністю поза людськими чеснотами. У контексті символічних опозицій «хаос-космос», «добро-зло» трагічного звучання набуває у творах Д. Гуменної набуває тема самотності. Невідповідність жорстокого зовнішнього існування і багатого

духовного єства персонажів детермінує їхню самотність у тоталітарному соціумі.

Символізація оніропростору у прозі Д. Гуменної перебуває у тісному зв'язку з екзистенційним усвідомленням самоти, яка є не просто тимчасовим душевним станом, а заповнює весь внутрішній світ особистості і, ставши способом її буття, переходить у категорію Самості, тобто у найвищий рівень вдосконалення індивідуума. Авторка описує внутрішню самотність людини за допомогою оніричних фрагментів, які розширюють діапазон деяких категоріальних понять та власне креативної думки за межі лінійного часу та простору. Зміщення часопросторових площин дозволяє Д. Гуменній створювати художній світ, де персонажі одночасно живуть і діють у різних хронотопних координатах.

Відзначено символічну насаженість антропонімів, яким письменниця надавала великого значення. Як правило, узгоджуючи імена персонажів із християнською традицією (святцями), письменниця однак іменувала їх за рисами характеру, життєвими устремліннями, талантом. Жіночі імена Дарина (подарована, володарка блага), Мокрина (осіння, мокра), Христина (християнка, присвячена Христу), Кирія (володарка, пані), Ганна (благодать), Мальвіна (ніжна, беззахисна, слабка) чітко характеризують їхніх власниць. Особливі риси чоловічих персонажів увиразнюються їхніми іменами: Петро (камінь, скеля), Тарас (неспокій, бунтар), Меркурій (бог торгівлі), Яриней (мир, спокій), Хрисанф (золотоцвітний), Серафим (вогняний, полум'яний). Деякі літературні герої Д. Гуменної отримали прадавні слов'янські, латинські чи тюркські імена, що також вияскравлювали їхні риси характеру чи ту місію, з якою вони прийшли в цей світ: Лука (світлий) Савур (легендарна степова височина, могила героя Сави), Яр (яскравий, ярий, сонячний), Бусол (лелека), Товар, Тур, Вовк, Ведмідь, Олень, Бог, Сар, Зевс, Сак, Скуть, Дій, Див, Кий. Такі імена, на думку письменниці, свідчать про часовий період історії, про який ідеться у відповідних текстах.

У дослідженні обґрунтовано символіку назв (заголовків) творів, які є їхньою невід'ємною складовою, оскільки декларують тематику і проблематику, декодують авторське бачення світу. Розмаїття символічних назв (заголовків і підзаголовків) творів Д. Гуменної зумовлене енциклопедичністю знань письменниці, серйозним зацікавленням історією, міфологією, фольклористикою, володінням мовами, а також неординарністю мислення й авторської фантазії. Образ золотого плуга, зображеного у творах «Золотий плуг», «Благослови, Мати!», «Минуле пливе в прийдешнє», символізує незнищенність народу, який володіє таким скарбом. Хрещатий Яр уособлює першопочаток, серцевину міста Кия. Образ Чумацького Шляху є архетипним символом небесної дороги людських душ у вічність, тому назва роману «Діти Чумацького Шляху» актуалізує безпосередню причетність українського етносу до тієї небесної дороги. Символічно-концептуальними вважаємо назви романів тетралогії «У запашних полях», «Брами майбутнього», «Розіп'яте село», «Ніч», у яких відтворюються історичні реалії української хліборобської нації у хронологічній послідовності.

Символічне наймення володаря Таврії детермінувало назву повісті «Велике Цабе». Вважаємо, що Д. Гуменна не назвала імені володаря Таврії, оскільки немає жодних даних про нього. Про життя людей у добу Трипільської культури відомо мало, і письменниця намагалася відтворити його з тієї мізерної кількості фактів, які вдалося з'ясувати сучасній науці. Казка-есе «Благослови, Мати!» інтригує не лише назвою (заголовком), але й авторським визначенням жанру. Влучна назва та оригінальний жанр визначили незвичайні зміст і форму твору. Його заголовок вказує на центральне місце жінки в суспільстві доби палеоліту, що збереглося і в сучасних обрядових дійствах як духовна домінанта етносу. У казці-есе «Родинний альбом» авторка конструює фрагментарну нарацію, розкриваючи картини буття українського народу як сторінки старовинного альбому. Промовиста, багатозначна, а отже, символічна назва повісті «Мана» містить у собі імпліцитні смисли, що зумовлюють її різночитання. У збірці нарисів «Прогулянка алеями мільйоноліть» авторка здійснює віртуальну прогулянку в праісторію, коли Україна лише розпочиналася у слові і разом із ним формувалася в етнос.

Символічний дискурс увиразнює національний образ світу у творчості Докії Гуменної, в якій органічно синтезувалися традиції і новаторство. Центральним у її прозі, безперечно, є образ України, який письменниця осмислює через світову міфологію у нових контекстах, закодовуючи його у нових символічних значеннях. Неперебуття творча спадщина Д. Гуменної збагачує українське письменство оригінальними символічними структурами.

Основні результати дослідження висвітлено в таких публікаціях:

1. Філіпенко О. І. Фольклорні мотиви у творі Докії Гуменної «Благослови, Мати!» // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2016. № 2. С. 233-235.

2. Філіпенко О. І. Передумови появи феномену науково-художнього осмислення минулого в рецепції Докії Гуменної // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. Серія: «Філологія». Вип. 23. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 157-164.

3. Філіпенко О. І. Казка-есеї «Благослови, Мати!» Докії Гуменної у рецепції сучасних літературознавців // Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати. Братислава, 2016. С. 143-144.

4. Філіпенко О. І. Символіка назв творів Докії Гуменної // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. праць / за ред. О. Філатової. № 1 (19). Миколаїв, 2017. № 1 (19). С. 219-223.

5. Філіпенко О. І. Символізація оніропростору у прозі Докії Гуменної // Філологічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. В.П. Мацько. – Хмельницький: ХГПА, 2017. Вип. 5. С. 155-160.

6. Філіпенко О. І. Символіка кольору у прозі Докії Гуменної // Проблеми сучасного літературознавства: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2017. Вип. 24. С. 197-204.

7. Філіпенко О. І. Символіка місцевості та знакові топоніми у творчості Докії Гуменної // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 43. С. 133-137.

8. Філіпенко О. І. Символіка геометричних фігур у казці-есе «Благослови, Мати!» Докії Гуменної // East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. №3 (19). Warszawa, 2017. С. 68-70.

9. Філіпенко О. І. Символічна метрологія у творах Докії Гуменної // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. праць / гол. ред. С. Ковпик. Кривий Ріг, 2017. Вип. 9. С. 160-167.

Додаткові публікації:

10. Філіпенко О. І. Архетипний символ жінки-матері у есеї «Благослови, Мати!» Докії Гуменної // Мова і культура. Серія «Філологія». Вип. 19. Т. III (183). К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2016. С. 212-217.

11. Філіпенко О. І. Символіка значень образу матері в казці-есеї «Благослови, Мати!» Докії Гуменної // Сучасна українська нація: мова, історія, культура: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. Львів, 2016. С. 386-387.

АНОТАЦІЯ

Філіпенко О. І. Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України. – Тернопіль, 2017.

У роботі досліджуються естетичні функції художніх символів у творчості Д. Гуменної. У ній проаналізовано загальний стан вивчення творчого доробку письменниці, розглянуто літературознавчі праці українських і діаспорних учених, присвячені творчості Д. Гуменної. Простудійовано теорії символу зарубіжних та українських науковців. Визначено особливості символіко-міфологічної системи письменниці, розглянуто художню реалізацію архетипно-символічних мотивів та образів у її прозі. Розмежовано символіку творчого доробку Д. Гуменної за сферами буття, які вона моделює: образ-символ Жінки-універсуму, космогонічні символи, топнімічна символіка, образи геометричних фігур у їхньому символічному вияві, кольоративні символи. Проаналізовано екзистенційні

виміри художнього світу Д. Гуменної, втілені у символічних опозиціях «хаос-космос», «добро-зло», відзначено символічну насаженість антропонімів, обґрунтовано символіку назв творів. Визначено роль символізації оніропростору в художньому світі письменниці.

Ключові слова: образ-символ, архетип, Жінка-універсум, символіко-міфологічна система, естетичні функції, художній світ, оніропростір, світоглядні концепти, історична пам'ять.

SUMMARY

Filipenko Olha. Aesthetic functions of symbols in the works of Dokiya Humenna. – Manuscript.

Thesis research in candidacy for a degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Voladymyr Hnatyuk National Pedagogical University of Ternopil, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2017.

The thesis is devoted to the problem of the aesthetic functions of artistic symbols in the work of D. Humenna.

The work analyzed the general state of research of the writer's artistic lagancy. The literary works of researchers of Ukraine and the Diaspora, dedicated to the work of D. Humenna, were considered. It has been determined that the creative legacy of the writer is not fully understood. Many aspects are not covered by the system analysis: the rather diverse issues and themes of the writer's works are not clearly outlined, the genesis of the symbol function has not been investigated.

Different views of scientists on the concept of "symbol" have been examined. It was established that literary criticism and philosophy are non-uniformly treating this notion. The meaning of the term is interpreted on the basis of an understanding of the problems and concepts of the essence of art, so there are differences in the structural and semantic characteristics of the term. The most profound problem has been studied by A. Losev: typology of symbols depending on the sphere of use, the difference between a symbol, an allegory, a myth, an emblem, a sign, a type, a marking, etc. His methodology was used in this work.

The process of formation of conceptual and philosophical dominants of the writer in her views on the nature of being and the place of the person in this context is comprehended. It was revealed that participation in archaeological expeditions, knowledge of languages, study of folklore, mythology, epic of many peoples of the world made it possible to use the acquisition of these sciences in D. Humenna's literary works.

It is determined that one of the dominant motive of D. Humenna's artistic creativity is the Mother's motif, which grew into the symbolic magnitude of the Woman-Universum. D. Humenna draws attention to the key feature of the archetypally symbolic being of the Mother's image in the fairy tale-essay "Bless, Mother!". It was found that linguistic analysis was found in the semantic field of the general concept of the work ("Bless, Mother!").

And serves its best manifestation. In the third section, the features of the symbolic-mythological system of the writer are determined, the artistic realization of archetypal-symbolic motifs and images in her prose is examined. The symbolism of the creative heritage of D. Humenna is divided in the spheres of being, which it concerns: cosmogonic symbols, toponymic symbols, images of geometric figures in their symbolic manifestation, color symbols. Existential dimensions of the artistic world of D. Humenna, which are transmitted through the confrontation of symbolic oppositions "chaos-cosmos", "good-evil", are analyzed, the symbolic fullness of anthroponyms is noted, the symbolism of the names of works is grounded. The role of the symbolization of on-space in the artistic world of the writer is defined.

It is noted that the high spiritual charge that holds in itself all the ramifications of the system of symbols in the works of D. Humenna, has an enduring significance for the revival of spirituality in Ukraine, inscribes a unique page of hopes and foresight.

As necessary, a surface analysis of some works by Emma Andievskaya, Anna Vivat, I. Kalinets, Lina Kostenko, E. Malanyuka, M. Rudenko, I. Svitlychny, V. Stus made it possible to draw parallels and determine trends in the development of imagery in the Ukrainian literature of the 20th century on Level of artistic symbolism.

Key words: image-symbol, archetype, Woman-universe, symbolic-mythological system, aesthetic functions, artistic world, vision of sleep, ideological concepts, historical memory.